

УДК 378.011.3-051: 91+57:[378.4(477.41)]

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ТА БІОЛОГІЇ В ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ НАУКИ І ОСВІТИ

Чернов Б.О., Ковальська К.В.,
Воловик Л.М., Дзюбенко О.В., Дудка І.Г.
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

Сьогодні Україна переходить на навчання за Концептуальними засадами реформування освіти «Нова українська школа» на період 2015–2025 рр. Передбачається зупинити падіння якості освіти, орієнтувати її на компетентності і «перенавчити» вчителів. За цих умов суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя, у якого буде нова роль – коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії учня. Члени кафедри географії ретельно готуються до цих змін.

Ключові слова: реформа освіти, компетентність, «перенавчання», новий зміст, нова роль вчителя.

«Не менше 30% знань, яким вчителі будуть навчати через 10 років, ще не існують нині. Це дані конференції «Політика в галузі педагогічної освіти в Європейському Союзі початку ХХІ ст.». Це вимагає формувати вчителя третього тисячоліття як вічного учня, який повинен вміти приводити власну професійну діяльність у відповідність з вимогами часу, безперервно підвищуючи власний професійний рівень і бути готовим самостійно вносити зміни, швидко і ефективно реагувати на нові виклики».

*Е.Г. Полупанова «Педагогіка»,
2007, № 8, с. 125*

Постановка проблеми. В усіх підручниках з дидактики, педагогіки і методики навчання наприкінці ХХ і початку ХХІ ст. наголошувалось, що професійні знання майбутнього вчителя, зокрема географії й біології, надають розвиткові його методичної майстерності глибину, ґрунтовність і осмисленість дій у навчально-виховній діяльності. Це важливо усвідомити кожному, хто збирається працювати в навчальних загальноосвітніх закладах у період стрімкого переходу від суспільства знання до суспільства інформаційно-комунікаційних технологій (ІТК),

яке відкриває вчителеві небачені раніше можливості розвитку методичної майстерності і практичного навчання майбутніх громадян країни. Традиційно методична майстерність розглядається як комплекс здатностей-здібностей особистості, які й формують достатньо високий рівень методичної творчості майбутніх учителів. «І тоді вже не лише «від Бога», а й за рахунок цілеспрямованого методичного навчання з'явиться педагогічна вмільість вчителя» [2, с. 10].

За цих умов набуває значення ґрунтовне теоретико-методологічне і практичне предметне знання, але це знання не передається від викладача до студента. Потрібна ретельна і цілеспрямована самостійна робота майбутнього вчителя, на яку стандартом підготовки фахівця відводиться сьогодні до 60–70%. Як за цих умов зберегти і примножити досвід глибокого теоретико-методологічного навчання?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці ХІХ і початку ХХ століть розвитку і формуванню особистості присвячено чимало досліджень: Г.О. Балл вивчав психологічні основи готовності до професійної діяльності» (1994); І.Д. Бех зосередив увагу на вихованні особистості (2003); В.І. Бобрицька – на професійній підготовці майбутніх вчителів (2005), формування дидактич-

ної культури майбутнього вчителя досліджував В.І. Гриньов (2002); О.О. Лаврентьєва – приділила увагу методологічній культурі, реалізованій на основі природничих дисциплін (2011), а В.В. Радул і В.О. Кравцов – досліджували методологічні основи професійного становлення особистості вчителя (2011). Ця проблема вивчалась ще багатьма дослідниками в різних за глибиною і методологічним обґрунтуванням аспектах формування, становлення і розвитку, і тільки В.Я. Ляудіс присвятила дослідження проблемі формуванню саме навчальної діяльності студентів (1989), а О.В. Бургій зосередила увагу на професійній діяльності саме вчителя географії (2008). В.І. Луговий, О.М. Слюсаренко та Ж.В. Таланова зосередили увагу на темі «Дослідження в університетах, навчання в академіях: шлях до інтеграції освіти і науки» (2015). Є й фундаментальні праці В.Г. Кременя «Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору» (2009), «Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум» (2010), «Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму» (2012; у співавторстві), в яких в окремих спеціальних розділах автор у загальних міркуваннях звертається до цієї проблеми. Є й спеціальне дослідження С.М. Порєва «Університет і наука. Епістемологія, методологія і педагогіка виробництва знань» (2012). В дослідженнях констатується, що в університетах посилюється тенденція навчання студентів на основі наукових досліджень, а також досліджень і розробок для модернізації вищої освіти.

Уперше питання посилення науковості навчання географії із застосуванням методів науки поставив В.А. Щєньов. Пізніше це питання піднімали в періодичній пресі І.В. Душина і Т.П. Герасимова, І.С. Матрусов і В.В. Рижаків, М.К. Ковалєвська, Л.М. Панчешнікова. В загальній дидактиці – це зробив І.Я. Лернер. В посібнику «Методи навчання географії в школі» про це відзначали Б.О. Чернов і В.П. Корнєєв. Більше того, уперше в колишньому Радянському Союзі у 1986 р. відбулось розширене засідання науковців Інституту географії АН СРСР на тему «Нові шляхи географічної науки», на якому обговорювалось не тільки завдання географії про розширення і поглиблення фундаментальних досліджень у сфері вивчення взаємодії природи і суспільства, а й завдання підготовки висококваліфікованих кадрів шляхом удосконалення вузівської освіти і підвищення географічної культури населення найперше шляхом **покращення шкільного навчання основам географії шляхом підвищення науковості шкільної географії**. Проте усе це залишилось поза увагою спільноти науковців.

Натомість, поки йшли розмови й обговорення необхідності покращення навчання основам географії в Україні, Західні держави не дрімали, а виділяли великі ресурси на зміну стратегії діяльності всього освітньо-наукового комплексу Старого світу за умови його орієнтації не на «забезпечення грамотності», а на надання кожній молодій людині професії, підготовку молодих науковців та інших кваліфікованих фахівців. Керівництво ЄС вимагало від своїх міністрів освіти **негайної переорієнтації Болонського процесу з будівництва «освітнього простору» на розширення «науково-технологічного простору» Європи**.

Виділення нерозв'язаних проблем. Аналіз наукових джерел показує, що дослідження інтегра-

ції освіти і науки в університетах перебувають на початковому етапі і потребують їх продовження. А проблема інтеграції географічної і біологічної науки і географо-біологічної освіти спеціально не досліджувалась, тому, не зважаючи на наявні загальні дослідження у цьому напрямі, умови потужного, надшвидкого і всеохоплюючого глобального розвитку природи, суспільства і освіти вимагають перегляду і доповнення здобутків вчених новими **дослідженнями проблеми «Формування творчої особистості майбутнього вчителя географії та біології в конкретному університеті в умовах інтеграції науки і освіти»**. Проблема визначила й **мету дослідження**: на основі узагальнення передового педагогічного і власного ретроспективного досвіду інтеграції освіти і науки розробити теоретико-методологічні і методичні умови для професійної підготовки учителів географії та біології в конкретному університеті на основі викликів сьогодення. Проблема і мета дозволили сформулювати **завдання дослідження**: 1) спираючись на сучасні світові, вітчизняні і власні системи розробки теоретико-методологічних основ навчання майбутніх вчителів географії і біології [21; 22; 23], розробити систему навчання майбутніх вчителів географії та біології за характером самостійної пізнавальної діяльності, яка реалізується на трьох рівнях методології: 1) *власне філософському, загально-предметному і конкретно-предметному*; 2) розроблені теоретичні і практичні системи особистісно-професійної підготовки майбутніх вчителів географії та біології реалізувати у навчально-виховному процесі, які за своєю природою придатні для духовного та морального формування особистості майбутніх учителів; 3) для перевірки знань і вмінь майбутніх вчителів розробити тест Б, який передбачає самостійність мислення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і творчий підхід до виконання завдань.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємною частиною НТР є величезне збільшення швидкості усіх життєвих процесів. «Підраховано, що одна доба життя сучасної людини вміщає події двадцяти років життя людини ХХ століття. Одну добу у ХХ ст. і двадцять років у ХІХ. Це темп життя. Звідси вимога часу: менше емоцій! Але накопичується дисбаланс в емоційно-психологічній сфері особистості, руйнується соціальна природа людини, втрачається необхідність людини в людині. А швидкості усе зростають...» [28, с. 24].

Це переконливо доводить аналіз наукових джерел і передового досвіду навчання: ХХ ст. **буде не «інформаційним суспільством» з масовим поширенням персональних комп'ютерів та Інтернету, а суспільством нано-, піко- і фемтотехнологій**, які цілковито замінять усі сектори зайнятості й вимагатимуть для своєї появи та використання значних змін у діяльності освітніх систем, зокрема в переході від елітарно-університетської до загальної і багатосекторної вищої освіти» [12, с. 26].

Отже, людство реально вступило в історично новий етап, коли головним ресурсом розвитку стає сама людина, її освіченість і професійна компетентність, моральні і вольові якості. Це, – вважає В.П. Борисенков, – має прояв у зростаючій інтелектуалізації основних чинників вироб-

ництва, у переході до економіки, яка основана на знаннях і яку характеризує системне використання наукових досягнень в процесах економічного і соціального розвитку, що, у свою чергу, передбачає створення стимулів для поширення і набуття знань, удосконалення усієї системи освіти, підвищення ефективності і якості освітньої діяльності [2, с. 8].

Тому нині різко зростає вимога науково-теоретичного і філософського осмислення нових освітніх реалій і процесів і виникає взаємопов'язане складне завдання – створити відповідні педагогічні умови майбутньому вчителів для ґрунтовного оволодіння географічними знаннями і на їх основі сприяти розвитку творчих задатків в оволодінні технологіями навчання та методичною майстерністю. Створення подібного навчання можливе за умови оволодіння майбутніми вчителями географії філософськими та теоретико-методологічними знаннями географічної науки та знаннями сучасної дидактики географії. На думку В.В. Пилипчука, саме ця повноцінна у науковому розумінні наука, що спирається на сучасні методичні системи навчання, має уособлення в образі вчителя шкільної і постсекундарної (тієї, що йде після загальноосвітньої школи) освіти. Нині вплив учителів на учнів загальноосвітньої школи є питанням проблематичним, оскільки у вчительській спільноті тільки зрідка трапляються спонтанні харизматичні особистості – це люди наділені Божественним даром навчати, мають виняткову обдарованість і високий авторитет, оснований на винятковому поєднанні лідерства і вміння вести за собою. Тому й важливо, якщо нема такого дару, щоб методичною майстерністю, яка ґрунтується на цілісному методологічному та предметно-дидактичному знанні технологій навчання, оволоділи усі інші (або майже усі) майбутні вчителі географії і біології. Стає зрозумілим – підготовку майбутнього вчителя не можна забезпечити шляхом простого інформаційного насичення. «Величезний інформаційний потік вимагає від учителя більш ґрунтовної, ніж будь-коли, підготовки не лише до раціонального відбору, переробки, зберігання й використання знань про світ, кількість яких лавиноподібно наростає, але й формування цих здібностей у студентів» [12, с. 26].

Навчання майбутніх учителів роботі з джерелами, опануванню теорією і практикою пошуку, виявлення, пізнання, аналізу і використанню джерел є особливо важливим в педагогічній діяльності. Майбутні вчителі оволодівають сучасними методами опрацювання джерел, здобування джерельної інформації. Уміння працювати з джерелами є «неодмінною умовою підготовки висококваліфікованих майбутніх учителів географії і є важливим чинником розвитку у них навчальних і дослідницьких навичок, формування географічної культури і методологічної зрілості, їхньої професійно-педагогічної діяльності» [7, с. 5].

Тому нині вважається, що «обов'язковим компонентом професійної підготовки майбутніх учителів географії і біології та їх майстерності є опанування науковою організацією і високою культурою опрацювання та використання джерел. Невміння працювати з джерелами, безпорадність щодо практичного використання джерельної

інформації негативно впливають на якість і ефективність їх педагогічної діяльності» [9, с. 418].

Набуті предметні знання і усвідомлення дидактичних особливостей організації навчально-виховного процесу дають можливість майбутнім вчителям географії та біології під час проходження педагогічної практики вільно і зрозуміло відтворити природничо-суспільні явища, всезагальні і локальні зв'язки і форми буття. Саме у поєднанні цілеспрямованого навчання, набутих теоретико-методологічних знань, пов'язаних з практикою, майбутні вчителі долучаються до професійної творчості. Для багатьох студентів теоретико-методологічні знання, отримані з фахових дисциплін у взаємозв'язку з проходженням польової практики, залишаються головним джерелом професійних знань. Усе разом узяте попри свою надзвичайну актуальність потребує теоретичного вивчення, узагальнення, методичного осмислення, обґрунтування і практичної реалізації.

Увага членів кафедри упродовж своєї п'ятнадцятирічної діяльності (кафедра створена у 2002 р.) приділялась співвідношенню вищої освіти і наукових досліджень, зокрема й власних. «Взаємне позиціонування наукової та освітньої сфер, їх диференціація та інтеграція в єдиний простір, визначаються їхніми місіями (головними призначеннями), а саме: наукової – як продукту знань (теоретичних та емпіричних), освітньої – як транслятора знань, насамперед нових знань. Місійно ці дві спеціалізовані сфери передбачають і потребують одна одну на засадах взаємного доповнення, відтак виробляють шляхи інтеграції» [17, с. 12].

Стратегічна мета членів кафедри полягає у тому, щоб не споживати і транслювати знання, а створювати свій власний науково-інформаційний простір та інтелектуальний продукт. Це важливо усвідомити, оскільки сьогодні існує думка, що вирішення соціально-суспільних та екологічних проблем можливе за допомогою саме гуманітарних, а не технічних наук. Нове ХХІ ст. вже назвали «століттям гуманітарної науки» (І. Колесник). Для розв'язання вказаної проблеми була прийнята і задекларована кафедральна тема «**Теоретико-методологічні особливості дидактики природничо-суспільних дисциплін загальноосвітньої і вищої школи**».

Освітньо-науковий потенціал кафедри географії, екології і методики навчання дозволяє активно включитись у розв'язання названих проблем. Про це говорить включення колективу кафедри в розробку Міжнародного проекту «Екологічна освіта для Білорусі, Росії та України» (EcoBRU 543707-TEMPUS-1-2013-1-DE-TEMPUS-JPHES) за участі українських, білоруських і російських науковців та за підтримки вчених з університетів країн Євросоюзу: Німеччини, Чехії, Словаччини та Латвії.

Для реалізації означеного група дослідників Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди розробила програми відповідних курсів: «Екологічне виховання в курсі «Я і оточуючий світ» та «Особливості підготовки екологічного навчання і виховання» (автор О.В. Дзюбенко), «Екологічні проблеми природознавства (1–4 класи)» (автор Б.О. Чернов), «Соціально-екологічні про-

блеми природничих дисциплін (5–10 класи)» (автор К.В. Ковальська), «Теоретико-методичні основи екології (курс екології – 11 клас)» (автор О.В. Дзюбенко), «Екологія людини» (автор Н.І. Коцур), «Позакласна діяльність з екології» (автор І. Г. Дудка).

На сьогоднішній день кандидатами наук стали наші випускники: Тетяна Васютіна, Марина Давиденко, Алла Білоцерківська, Інна Дудка (Алексєенко) та Володимир Носаченко (останні двое працюють на кафедрі викладачами).

Діяльність викладачів кафедри відображає гнучкість і здатність швидко адаптуватися до викликів часу сучасного інформаційного суспільства. Нині студенти можуть вчитись за спеціальністю географії-біології і паралельно здобувати іншу спеціальність, важливу для них. Магістранти можуть, в залежності від здібностей до наукової роботи, обирати напрям магістра-науковця.

Підготовка майбутніх вчителів географії та біології в університеті вже сьогодні вимагає не лише поглиблення пізнання окремих дисциплін та галузей знань, а й формування теоретико-методологічного стилю мислення. Тому, на думку С.М. Порєва, – «наукова і методична підготовка майбутніх фахівців постає як проблемне поле вітчизняної університетської освіти». Це пов'язане з тим, що «нині все більше спостерігається взаємопроникнення філософського, математичного та соціогуманітарного знання і необхідності цілісності предмета пізнання та діяльності. Інакше ми будемо чинити опір новому революційному виклику старими способами мислення». Проведені С.М. Порєвим дослідження, показують, що нині «усе частіше доводиться звертатись не лише до педагогіки, організації навчання та наукових досліджень студентів, а й до методології педагогіки і далі до філософської методології та епістемології» [20, с. 128,129]. За цих умов, зауважує С.М. Порєв, проблеми пізнання і діяльності симетричні проблемам власного викладання, тому що використовують одне й те саме поле знання предметів. До цього потрібно додати, що зазначає С.М. Порєвим симетрія спостерігається тільки у активно працюючих викладачів і студентів.

Майбутні вчителі повинні зрозуміти, що до надбань національної і світової культури належить і філософське знання, яким вони оволодівають під час навчання в університеті. Ґрунтовність опанування майбутніми учителями базових знань в сучасних умовах надшвидкого старіння і оновлення наукових знань залежить від них самих. Головна задача, – зазначав один з останніх представників знаменної філософської плеяди «шестидесятників» М.К. Мамардашвілі, – через власний розвиток і освіту розвинути і структурувати певним чином соціальну матерію навколо себе. Так, щоб вона була диференційована і різноманітна. Тому, що тільки складні диференційовані організми життєздатні. Надання ж ґрунтовності знань можливе за умов ґрунтовної фахової підготовки майбутніх учителів на єдиній методологічній основі і в певній системі. Подібний підхід, частково вже реалізований в практиці навчання майбутніх вчителів. В університетський навчальний план навчання магістрів введено курси «Філософські основи географії», «Основи наукових досліджень», «Методика краєзнавчих досліджень»,

«Основи ландшафтознавства», які нині потребують суттєвих змін в умовах інтеграції науки й освіти в бік методологічної основи та практичного застосування отриманих наукових знань. Це пов'язане з тим, що «сьогодні науковість знань, відповідно до напрацювань поколінь фахівців, пов'язується із системою пізнання, що характеризується максимальною корисністю, надійністю, доказовістю... Якість знань навряд чи можна гарантувати, позбувшись епістемології та філософії науки і керуючись лише соціально-організаційними чинниками його виробництва, оскільки останні більш впливають на зовнішні форми, ніж на внутрішню сутність продукту пізнання» [20, с. 143]. Розуміючи, що наука є важливою складовою місії університету і його діяльності, та особисте бачення філософських проблем розвитку географічної науки і дидактики географії, широкий аналіз педагогічної польової практик та передового досвіду викладачів дає можливість довести до свідомості майбутніх вчителів географії і біології власні теоретичні і методичні здобутки: О.В. Дзюбенко видала для студентів навчально-методичний посібник «Радіобіологія» (2015), І.Г. Дудка і Б.О. Чернов – практикум з «Ландшафтознавства» (2015), І.Г. Дудка практикум з «Організації позакласної діяльності учнів з географії у загальноосвітній школі» (2016), Л.М. Воловик – монографію «Периферійні райони Київської області: господарський розвиток, соціальні проблеми», К.В. Ковальська посібник «Методика навчання географії», В.В. Мічуда навчально-методичний посібник «Географічне краєзнавство», Б.О. Чернов, К.В. Ковальська, Б.П. Пангелов – монографію «Особливості туристсько-краєзнавчої діяльності в рекреаційному регіоні» (2013), Б.О. Чернов дві монографії «Розвиток національної освіти в добу Української національно-демократичної революції початку ХХ ст. (1917–1920)» (2015), «Шкільна освіта і наукові дослідження в Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944)» (2016, 2017), «Програму підвищення професійної кваліфікації вчителів початкової школи з екології» (2017), до програми посібники «Теоретико-методична сутність підвищення фахової підготовки вчителів початкової школи з екології» (2017), С.М. Рик і Б.О. Чернов «Філософсько-методологічні основи перепідготовки вчителів початкової школи з екології» (2017) та ін.

У свою чергу окремі магістранти-випускники мають солідні наукові здобутки: Мар'яна Фединишинець видала монографію «Прикордонне співробітництво України в умовах європейської інтеграції: проблеми і перспективи розвитку» та практикум «Територіальне співробітництво України в умовах європейської інтеграції», Василь Рошинець видав монографію «Фізико-географічна характеристика Національного природного парку «Синевир», Інна Твердохліб після закінчення магістратури, працюючи в Кременецькому ботанічному саду, а нині викладачем Кременецького лісотехнічного ліцею зібрала цікавий повчальний матеріал для праці «Кременецькому ботанічному саду – 210 років (1806–2016)» (2017). Не говорячи вже про десятки наукових статей студентів.

В лекціях і на практичних заняттях майбутнім вчителям роз'яснюється, що вивчення географії біології неможливе без свідомого усвідомлення як діалектичні принципи проявляються в загально-

географічних і загально-біологічних закономірностях природи Землі і природи рідного краю (тут спрацьовує дидактичний прийом перенесення набутих знань у процесі пізнання невідомих об'єктів і явищ). Тому колектив кафедри й намагається узгодити навчання майбутніх вчителів географії та біології на трьох рівнях тематичної складової єдиного навчально-виховного процесу:

1-й – методологічний. Методологічна свідомість у майбутніх учителів починає формуватися під час усвідомлення дії діалектичного методу пізнання під час вивчення філософії. Метод створює методологічну основу для розвитку природничих і суспільних наук, якими опановує майбутній учитель, і «стосовно наукового знання виконує інтеграційну, об'єднуючу функцію, переборюючи те, що на перший погляд вважається несумісним – протилежність природничо-наукового і суспільного знання, – вбачаючи внутрішню єдність, спільність цих різних сфер людського пізнання, пояснюючи його як відображення матеріальної єдності світу, що перебуває у процесі безперервного руху і розвитку» [14, с. 7].

На перший погляд це несумісне, тож майбутнім вчителям нагадується, що всезагальні діалектичні закономірності матеріального світу Ф. Енгельс назвав об'єктивною реальністю. Крім того, «при всій різноманітності матеріального світу не можна не бачити в ньому трьох головних, найважливіших сфер: неживої природи, живої природи і суспільства. Кожній з них відповідає одна з трьох основних груп форм руху матерії: абіотичні (неорганічні), біотичні (органічні) і соціальні. Відповідно існують такі філософські науки: діалектика неживої природи, діалектика живої природи і соціальна філософія» [2, с. 23], які й лягають в основу філософської підготовки майбутніх учителів. Саме в діалектичних закономірностях і розкриваються взаємозв'язки між неживою і живою природою та суспільством, формується екологічна культура. Як показують останні дослідження, це питання на сьогоднішній день є надзвичайно важливим, оскільки наявність в структурі системи формування особистості майбутніх учителів інтегруючу роль відіграє теоретико-методологічна підготовка, яка слугує стрижнем та спрямовуючим вектором їх розвитку. Ще й «дотепер, – зазначає О.О. Лаврентьєва, – остаточно невизначеними залишаються питання місця методологічної культури в метасистемі професійно-педагогічної культури, а також її специфічних функцій, що забезпечують, у першу чергу, методологічну діяльність – не досить характерну для освітньої практики». І далі робить надзвичайно важливі висновки: «Вирішення цієї проблеми варто шукати в осмисленні категорій «культура» і «методологія» і, як наслідок, в усвідомленні того факту, що напевно, не будь-яка діяльність вимагає певної культури її організації та методологічного обґрунтування. Репродуктивна діяльність, віддзеркаленням якої може бути рутинна повсякденна робота учителя-функціонала («урокодателя») на рівні раз і назавжди засвоєних технологій, не вимагає методологічних підходів. Інша справа – продуктивна діяльність,

спрямована на одержання об'єктивно нового або суб'єктивно нового результату. У сучасній освітній ситуації виникла потреба у тому, щоб педагогічна діяльність вчителя набула ознак цілеспрямованого й професійного дослідження» [14, с. 10, 11; тут і далі підкреслено – авторами]. Тим більше, що філософське мислення відкриває всезагальні риси, відношення, які притаманні не окремим видам явищ і процесів, а й усьому буттю. Знання подібного роду виражені в універсальних формах людського мислення – категоріях. Взаємозв'язки окремих груп категорій виражають всезагальні принципи розуміння і дослідження оточуючого середовища. Важливе місце у навчанні майбутніх учителів відводиться формуванню розумінню всезагального зв'язку явищ, оскільки багатьом з них важко зрозуміти взаємозалежність і переходи одних явищ в інші, що відображають всезагальну властивість руху матерії.

В епоху глобального прискорення розвитку суспільства в умовах над швидких змін філософські проблеми виживання і існування світу і людини набули громадянського і педагогічного значення. Неможливо виховувати духовність у майбутніх вчителів, акцентуючи увагу на споконвічній «бездуховності» матерії як об'єктивної реальності, на абсолютизації межі між природою і духом, матерією і свідомістю. Про користь філософії Епікур говорив, що вона виганяє хвороби душі і закликав з молодості займатися філософією: «Кто говорит, что ещё не наступило или прошло время для занятия философией, тот похож на того, кто говорит, что для счастья или ещё нет, или уже нет времени». Тому філософському навчання майбутніх вчителів географії і біології й надається така увага, а загально-предметні дисципліни співвідносяться з основами філософії.

2-й – теоретичний. Методологічна база філософії буття і пізнання та соціальної філософії, що співвідносяться як загальне і особливе, є основою навчання майбутніх учителів географії і біології, в яких на конкретних прикладах розкриваються взаємозв'язки людини і суспільства з природою (неживою і живою) – це їх постійна і різноманітна взаємодія з біосферою, що вивчається кількома науками, зокрема й географією та біологією. Оскільки більшість об'єктів матеріального світу, що вивчаються природничо-географічними науками, а методологічна основа їх впливає з їх положення в системі природничо-суспільних наук

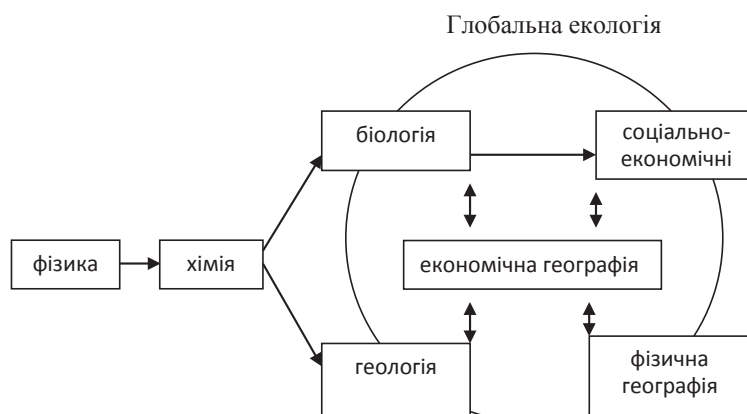

Схема 1. Система природничо-суспільних наук, об'єднаних глобальною екологією

(див. схему), об'єктивною основою класифікації яких є класифікація форм руху матерії [23; 27].

Складні процеси, що відбуваються в динамічній природничо-суспільній системі планети Земля, вимагають її комплексного дослідження, застосування загальнонаукових і специфічних, зокрема й аерокосмічних методів. Вирішальне значення мають комплексне картографування, методи прогнозування (екстраполяції, моделювання, експертизи) та «принцип великого доповнення» (термін В.П. Казначеева).

Майбутні вчителі усвідомлюють, що географія і біологія, досліджуючи найвищі рівні взаємодії – на рівні форм руху матерії – розкривають взаємозв'язки між біосферою, людством і Космосом, показують залежність живої речовини (зокрема й людини) від космічних процесів. При цьому, за А.Д. Урсулом, синтез знань відбувається не стільки у злитті наукових дисциплін в одне ціле, скільки виступає як опосередкована взаємодія через розв'язання спільних комплексних наукових завдань, через підсилення взаємозв'язків у середині науки як цілого, яке має диференційовані частини, компоненти у вигляді конкретних географо-біологічних наук.

3-й методичний. Методична підготовка майбутніх вчителів має не просвітницький, а діяльнісний (практичний) характер, оскільки, як писав Я.А. Коменський, «людська природа не бажає нічого знати, робити і мати даремне і некорисне». Тобто, не потрібно навчати того, що не буде майбутніми вчителями використано у житті та професійній діяльності.

Для сучасної цивілізації характерним є входження в епоху особливого типу прогресу, специфіка якого «виявляється в значному посиленні нового джерела розвитку. Його сутність – у нових технологіях виробництва і генерування знань, оброблення інформації та символічної комунікації. Постає нова антропосоціальна структура, зумовлена новим способом розвитку людської цивілізації, яку поправу називають техногенною, її характерні риси – самоорганізація, саморозвиток і креативне мислення» [13, с. 5]. Саме самоорганізація майбутнього вчителя з креативним мисленням формується у навчально-виховному процесі з використанням методів навчання за характером самостійної пізнавальної діяльності.

Методи навчання природничо-гуманітарних дисциплін за характером пізнавальної діяльності студентів розроблені в загальній дидактиці І.Я. Лернером [15: 16] і реалізовані Б.О. Черновим у співавторстві з В.П. Корнеевим у посібнику для вчителів «Методи навчання географії в школі» [24] та методичних статтях [21; 22; 25], а також в монографії «Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика» О.М. Топузовим [18], успішно використовуються в практичній діяльності викладачами кафедри. Це такі методи: *інформаційно-рецептивний, репродуктивний, частково-пошуковий, проблемного викладу знань, навчально-дослідницький і науково-дослідницький*. Названі методи здебільшого відомі фахівцям, крім навчально-дослідницького, обгрунтованого Б.О. Черновим, тому тільки зазначимо про важливість останнього.

Науково-дослідницький метод реалізується, як правило, під час написання магістерських робіт, коли студенти працюють над розв'язанням проблеми тривалий час. Досвід керівництва бакалаврськими і магістерськими роботами свідчить про те, що застосувати набуті дослідницькі навички і вміння для проведення наукового дослідження можуть далеко не всі студенти, а лише найбільш здібні. Тому й мало справжніх самостійних наукових досліджень, як, наприклад, названі вище роботи В. Рошинця та М. Фединишинець. Високий рівень теоретичної та професійної підготовки майбутніх вчителів географії і біології сприяє підготовці нової генерації вчителів-дослідників. А як же решта? Вони працюють під безпосереднім керівництвом викладачів – поради, пояснення, консультації, навідні запитання, іноді й конкретні вказівки, застосовуючи навчально-дослідницький метод.

Висновки. У сучасній дидактиці географії за допомогою методу контент-аналізу літературних джерел чітко визначилась тенденція наукового обгрунтування методів навчання географії за характером пізнавальної діяльності. Застосування названих методів навчання в їх взаємозв'язку дає змогу активізувати навчально-виховний процес з природничих дисциплін в цілому, урізноманітнити структуру лабораторно-практичних занять, відкриває нові резерви широкого впровадження в навчальний процес самостійної пізнавальної діяльності студентів.

Дослідження інваріантної основи внутрішньо-предметних і міжпредметних зв'язків на методолого-методичній основі, проведені Н.І. Резник, дали їй підстави стверджувати, що в сучасних умовах розвитку світової цивілізації відбувається інтеграція зусиль більшості національних і міжнародних освітніх організацій. Безсумнівно, що актуальне завдання вироблення єдиної стратегії в галузі освіти і типові проблеми, з якими зіштовхується освіта в різних країнах, найчастіше є наслідком необхідності узгодити його зміст, форми, методи і тривалість навчання у відповідність з темпами і характером соціальних змін в сучасному світі. Безсумнівно і те, що нові кроки робляться і будуть робитися і у формуванні, і у досягненні цілей, які ведуть до гармонізації національної системи освіти не тільки в Україні, а й у країнах Європи.

Список літератури:

1. Антипова А.В. О новых направлениях в географии / А.В. Антипова. – География в школе – 1987. – № 3. – С. 9–12.
2. Борисенков В.П. Вызовы современной эпохи и приоритетные задачи педагогической науки В.П. Борисенков / Педагогика. – 2004. – № 1. – С. 3–10.
3. Воловик Л.М. Безпека життєдіяльності населення в умовах глобалізації / Л.М. Воловик // Молодий вчений (випуск 36.1, 2016 р.), с. 25–29.
4. Volovyk L.M. Periphera lareas of capital region, their functional certainty Under social transformation (on the example of Kyiv region) / L.M. Volovyk // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія Геологія. Географія. Екологія, випуск 44. – 2016 р. – С. 87–91.

5. Дзюбенко О.В. Підвищення кваліфікації вихователів дошкільних навчальних закладів з екологічної освіти / Дзюбенко О. / Міжнародна науково-практична конференція «Екологічні засади збалансованого регіонального розвитку». Івано-Франківськ – 10-11 травня 2016. С. 125-130.
6. Дудка І.Г. Підготовка майбутніх учителів географії до організації позакласної діяльності учнів: обґрунтування моделі [Електронний ресурс] / І.Г. Дудка // Освітологічний дискурс: наук. Електронне видання. – 2015. – № 3(11). – С. 102-111. – Режим доступу: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/257/256>
7. Євдокимов В.І. Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя / В.І. Євдокимов // Педагогічна і психологічна науки в Україні. Зб. Наук. Праць до 15-річчя АПН України у 5 томах / Том 1. Теорія та історія педагогіки. – К.: «Педагогічна думка», 2007. – 278-284 с.
8. Калакура Я.С. Передмова / Я.С. Калакура // Історичне джерелознавство: підручник; [Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська і ін.]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Либідь, 2017. – С. 3-8.
9. Калакура Я.С. Методика і техніка пошуку, опрацювання та використання історичних джерел / Я.С. Калакура, Б.І. Корольов // Історичне джерелознавство: підручник; [Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська і ін.]. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Либідь, 2017. – С. 417-428.
10. Ковальська К.В. Обґрунтування концепції розвитку теоретичних Знань для перепідготовки учителів з екології в рамках проекту «Ecological education for Belarus? Russia and Ukraine» – Eco-BRU / К.В. Ковальська, О.В. Дзюбенко, Б.О. Чернов // «Молодий вчений». – 2016. – 9.1(36.1). – Вересень. – С. 62-65.
11. Ковальська К.В. Екологічна освіта: Міжнародний проект «ЕКОВРУ» / К.В. Ковальська, Н.І. Коцур, С.М. Рик, Б.О. Чернов // Освіта для збалансованого розвитку: перспективи в Україні; [Матеріали 11 Всеукраїнського форуму «Освіта для збалансованого розвитку» (Київ, 13-14 квітня 2016 р.)]. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2016. – С. 103-107.
12. Корсак К. Шлях освіти. – 2008. – № 1. – С. 26.
13. Кремень В.Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
14. Лаврентьєва О.О. Розвиток методологічної культури майбутніх учителів природничих дисциплін у процесі професійної підготовки: теоретико-методичний аспект: монографія / О.О. Лаврентьєва; [за ред. Л.О. Хомич]. – К.: КНТ, 2014. – 456 с.
15. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
16. Лернер И.Я. Дидактическая система методов обучения. – М.: Знание, 1976. – 64 с.
17. Луговий В.І. Дослідження в університетах, навчання в академіях: шлях до інтеграції освіти і науки / В.І. Луговий, О.М. Слюсаренко, Ж.В. Таланова // Педагогіка і психологія. – 2015. – № 4. – С. 11-21.
18. Топузов О.М. Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика: Монографія / О.М. Топузов. – К.: Фенікс, 2007. – 304 с.
19. Пилипчук В.В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя в предметних методиках навчання: Монографія. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 176 с.
20. Порев С.М. Університет і наука. Епістемологія, методологія і педагогіка виробництв знань. Монографія / С.М. Порев. – К.: Хімджест, 2012. – 384 с.
21. Чернов Б.А. Теоретико-методологические проблемы географо-дидактической подготовки будущих учителей географии / Б.А. Чернов, Е.В. Ковальская // Проблемы непрерывного образования и картографии; [зб. наук. праць]. – Х.: ХНУ ім. В.П. Каразіна, 20011. – Вип. 14. – С. 110-112.
22. Чернов Б.О. Особливості підготовки вчителів та викладачів екології на сучасному етапі / Б.О. Чернов, К.В. Ковальська, О.В. Дзюбенко // Освіта для збалансованого розвитку: перспективи в Україні; [Матеріали 11 Всеукраїнського форуму «Освіта для збалансованого розвитку; Київ, 13-14 квітня 2016 р.]. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2016. – С. 173-175.
23. Chernov B.O. Methodological basis of economic geography (part 1) 296 // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Серія «Геологія. Географія. Екологія». – Вип. 44. – X. – 2016. – С. 148-153.
24. Чернов Б.О. Методи навчання географії в школі / Б.О. Чернов, В.П. Корнєєв; [за ред. А.М. Алексюка, А.Й. Сиротенка]. – К.:Радянська школа, 1996. – 174 с.
25. Чернов Б. Розвиток ідей щодо методів навчання в історії педагогічної думки / Борис Чернов, Катерина Ковальська // Рідна школа, 2010. – № 12. – С. 54-57.
26. Чернов Б.О. Теоретико-методологічні основи становлення шкільного курсу дидактики географії / Б.О. Чернов // Історія науки і біографістика: електронне наукове фахове видання: 2011-4; [головний ред. В.А. Вергунов] / <http://www.nbu.gov.ua/t-journals/INB/2011-4/index.html>
27. Чернов Б. Концепція розвитку теоретичних знань і методичних компетенцій педагогів з екології: зміст і основні положення / Б. Чернов, Н. Коцур, К. Ковальська, О. Дзюбенко // Рідна школа. – 2015. – № 11-12. – С. 15-20.
28. Швець А. НТР и дети, которые витают в облаках / А. Швець // Наука и жизнь. – 2009. – № 1(9). – С. 24-25.

**Чернов Б.А., Ковальская К.В.,
Воловик Л.М., Дзюбенко Е.В., Дудка И.Г.**

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ГЕОГРАФИИ И БИОЛОГИИ В ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ В УСЛОВИЯХ ИНТЕГРАЦИИ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Сегодня Украина переходит на обучение по Концептуальным основам реформирования образования «Новая украинская школа» на период 2015–2025 гг. Предусматривается остановить падение качества образования, ориентировать его на компетентности и «переобучить» учителей. В этих условиях существенных изменений ждёт процесс и содержание подготовки учителя, у которого будет новая роль – коуча, фасилитатора, тьютора, модератора в индивидуальной образовательной траектории учащегося. Члены кафедры географии тщательно готовятся к этим изменениям.

Ключевые слова: реформа образования, компетентность, «переобучение», новое содержание, новая роль учителя.

**Chernov B.A., Kovalskaya K.V.,
Volovik L.M., Dzyubenko E.V., Dudka I.G.**

Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhorii Skovoroda

FORMATION OF THE CREATIVE PERSONALITY OF FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY AND BIOLOGY IN PEREYASLAV-KHMELNITSKY STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY IN THE CONTEXT OF INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION

Summary

Today, Ukraine is moving to the training on the Conceptual Framework for Reforming Education «The New Ukrainian School» for the period 2015–2025. It is planned to stop the drop in the quality of education, orient it to competence and «retrain» teachers. In these conditions, significant changes await the process and content of teacher training, which will have a new role – coach, facilitator, tutor, moderator in the individual educational trajectory of the student. Members of the Department of Geography carefully prepare for these changes.

Keywords: education reform, competence, «retraining», new content, new role of the teacher.